

Durbės mūšio geografijos problemos

TOMAS BARANAUSKAS

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas baranausko@gmail.com

Tradiciškai Georgenburgas tapatinamas su Jurbarku prie Nemuno, o mūšis siejamas su Durbės ežeru Kurše, tačiau šios versijos nėra pakankamai pagrįstos. Remiantis šaltiniais ir istoriografija, patvirtinama hipotezė, siūlanti Georgenburgą lokalizuoti Vilkų Lauko piliakalniuose prie Jūros upės, o Durbės mūšio vietą siūloma lokalizuoti šiauriau Durbės ežero, ties Durbės upe, atmetant ežero ir XIV a. pilies sąsajas. Taip pat svarstomos alternatyvios mūšio vietos, pvz., prie Durbinio upelio Telšiuose.

Reikšminiai žodžiai: Durbės mūšis, Georgenburgas, Vokiečių ordinas, Žemaitija, Karšuva

IVADAS

1260 m. liepos 13 d. įvykęs Durbės mūšis buvo žemaičių vadovaujamo pasipriešinimo Mindaugo 1253 m. sprendimui užrašyti Žemaitiją Vokiečių ordinui kulminacija. Tai viena didžiausių Lietuvos pergalių šalia Saulės (1236 m.) ir Žalgirio (1410 m.) mūšių. Durbės mūšis – vienas lemtingiausių Lietuvos istorijoje. Jo reikšmė glūdi ne tik žemaičių kariniame triumfe, bet ir politiniame lūžyje: jis paskatino kuršių ir prūsų sukilimus, susilpnino Vokiečių ordiną ir nulėmė Mindaugo politikos pasikeitimą [4, 170].

Vokiečių ordino Livonijos krašto magistras Burchardas fon Hornhauzenas dar 1259 m. su Livonijos ir Prūsijos kryžiuočių pajėgomis pastatė Georgenburgo pilį Žemaitijoje, Karšuvos žemėje, kurią greta pastatyta savo pilimi netrukus blokavo žemaičiai. Dėl to Georgenburgo įgulos aprūpinimas tapo tikru iššūkiu kryžiuočiams. Jau kitais metais jiems prirėkė sutelkti dideles pajėgas ir organizuoti karo žygį į Žemaitiją, kad galėtų aprūpinti Georgenburgo įgulą [5, 19–24].

1260 m. karinei kampanijai Livonijos magistras buvo sutelkęs neregėto dydžio pajėgas – jis sušaukė ne tik visos Livonijos ir Šiaurės Estijos danų karius, bet ir nuvyko į Prūsiją, kur dalyvauti žygyje įtikino Vokiečių ordino Prūsijos krašto maršalą Henriką Botelį su Prūsijos kryžiuočių pajėgomis, prie kurių neseniai buvo prisijungęs iš Vokietijos atvykęs 30 naujų Ordino riterių būrys. Prūsijos kryžiuočiai į Klaipėdą atvyko mobilizavę dideles pajėgas, pasitelkę užkariautų prūsų karius. Klaipėdoje jie susijungė su Livonijos kryžiuočių kariuomene [37, 127–128, eil. 5534–5582]. Prie žygio prisijungė ir į Livoniją atvykę kryžininkai, iš kurių žymiausias – Karlas Ulfssonas, buvusio Švedijos jarlo Ulfo Baisiojo (Fase) sūnus, pabėgęs iš Švedijos nuo priešiška jam atžvilgiu nusiteikusio jarlo Birgerio [17, 50–55].

Tuo pačiu metu Georgenburgo pilį apgulyje laikę žemaičiai nusprendė smogti Vokiečių ordino valdoms Kurše ir įsiveržė į jas su 4 000 vyrų kariuomene. Livonijos magistras Burchardas nusprendė pakeisti žygio kryptį ir pastoti kelią Kuršą niokojuosiems žemaičiams [37, 128, eil. 5583–5594]. Kariuomenės susitiko prie Durbės upės. Mūšio metu kuršiai ir dalis prūsų atgrevė ginklus prieš Ordiną. Žuvo Livonijos magistras, Prūsijos maršalas Henrikas Botelis ir apie 150–170 Ordino riterių [18, 140–141] – tai buvo didžiausi Ordino nuostoliai iki pat Žalgirio mūšio.

Durbės mūšio aprašymuose minimi geografiniai orientyrai vis dėlto yra nepakankamai aiškūs. Nekelia abejonių tik kryžiuočių kariuomenės sutelkimo punktas – Klaipėda (*Mimele*), nurodytas Eiliuotosios Livonijos kronikos [37, 128, eil. 5577]. Dažniausiai nesutariama dėl Georgenburgo pilies lokalizacijos. Pati Durbės mūšio vieta iš pirmo žvilgsnio didesnių ginčų nekelia – istoriografijoje vyrauja sutarimas, kad ji buvusi prie dabartinio Durbės miestelio (buvusios vėlesnės kryžiuočių pilies), esančio pietinėje Durbės ežero pakrantėje. Tačiau šis konsensusas nėra absoliutus ir kiek apgaulingas, nes jo pagrindimas yra menkas. Visa tai verčia dar kartą panagrinėti Durbės mūšio geografinį aspektą, kadangi jis svarbus, norint suvokti 1260 m. liepos mėnesį vykusios karinės kampanijos eigą ir patį Durbės mūšį.

GEORGENBURGAS

Petro Dusburgiečio teigimu, „pilį Karšuvos žemėje, ant švento Jurgio kalno“ (*castrum in terra Carsovie in monte sancti Georgii*) Livonijos magistras Burchardas Hornhauzenas pastatė 1259 m., „lygiomis dalimis panaudojant Livonijos ir Prūsijos brolių lėšas ir darbą“, ir ten paliko jungtinę Prūsijos ir Livonijos kryžiuočių įgulą [15, 96; 16, 141, sk. III, 83]. Edvardo Gudavičiaus „patikslinimą“, kad tai esą įvyko tų metų pavasarį po Velykų (balandžio 13 d.) [22, 125; 21, 15], reikia laikyti nesusipratimu, nes Georgenburgo statybos data čia buvo klaidingai palaikytas Eiliuotojoje Livonijos kronikoje apibūdintas Žiemgaloje naujai pastatytos Duobenės (Duobės) pilies įgulos aprūpinimo laikas [37, 126, eil. 5482–5488; 5, 22]. Kadangi 1259 m. pavasarį Livonijos magistras Burchardas dar tebebuvo prie Duobenės, Georgenburgo statybą reikėtų sieti su vėlesniu laiku, greičiausiai – su 1259 m. rugpjūčio 7 d. Mindaugo dovanojimo aktu, kuriuo šis papildė savo 1253 m. liepos mėn. donaciją Vokiečių ordinui ir užrašė jam visą Žemaitiją, Skalvą ir beveik visą Dainavą [66, 35–37, Nr. I.8]. Šis dovanojimas galėjo būti vienaip ar kitaip susijęs su magistro Burchardo žygiu į Žemaitiją, kurio metu buvo pastatytas Georgenburgas (Mindaugo dokumento galėjo pririnkti ruošiantis jam ar reaguojant į jo pasekmes).

Galima pastebėti, kad pilies įvardijimas Šv. Jurgio kalno vardu (*in monte sancti Georgii*) suponuoja vokišką jos pavadinimą Georgenbergas, o ne Georgenburgas, kaip šią pilį tapo įprasta vadinti istoriografijoje bent nuo Johanneso Voigto laikų [61, 180, 182] (J. G. Arndtui tai – *Jürgensburg* [3, 59]). Kaip Georgenbergą kalno pavadinimą vertė Petro Dusburgiečio tekstą vokiškai sueilavęs jo jaunesnysis amžininkas Mikalojus Jerošinitis – *sente GeorGINberge* [28, 424] bei XVI a. kronikininkas Lukas Davidas – *S. JorgenberGk* (bet greta kalbėjo ir apie pilį *Georgenburg*) [12, 29]. Georgenburgo pavadinimą nukalę istorikai, matyt, vadovavosi mintimi, kad kalno ir pilies pavadinimai gali skirtis, be to, daugelis jų norėjo priartinti šį pavadinimą prie Jurbarko vardo. Bet kuriuo atveju Petras Dusburgietis yra vienintelis pirminis šaltinis, iš kurio galime spręsti apie šios pilies pavadinimą.

Eiliuotoji Livonijos kronika, kalbėdama apie šią pilį, vadina ją Karšuvos pilimi, priešais kurią lietuviai pasistatė savo pilį (*ein her... / der Lettowen... / zū Karschowen drâte. /*

dâ būweten sie mit râte / eine starke burc dâ vor [37, 127, eil. 5511–5515]; *Die burc, die dâ gebūwet was, / zû Karschowen* [37, 133, eil. 5813–5814]). Tai, kad Karšuvos siužetą Eiliuotosios Livonijos kronikos autorius prišliejo prie kovų dėl Duobenės aprašymo, taip pat Kuršo ir Karšuvos pavadinimų panašumas bei Georgenburgo ryšys su Durbės mūšiu Kurše senąją istoriografiją kreipė klaidinga linkme ieškoti Georgenburgo pilies Kurše. Taip XVI a. manė Motiejus Strykovskis, įsivaizdavęs Durbės mūšį įvykus kažkur visai netoli „Karšuvos pilies Šv. Jurgio kalne Kuršo žemėje“ (*zamek Karszowin na gorze Ś. Jerzego w Kurlandskiej ziemi*) [55, 198; 54, 293; 53, 371], nors jo šaltinis Jonas Dlugošas, priešingai, „Karšuvos pilį Šv. Jurgio kalne“ (*castrum Karszowin in monte sancti Georgii*) lokalizavo Prūsijoje, o Durbės upę – Kurše [14, 130]. Johannas Gottfriedas Arndtas XVIII a. viduryje taip pat tvirtino, kad „ši pilis ant Šv. Jurgio kalno (*St. Jürgensberge*) buvo Duobelės apylinkėse“, o pačią Karšuvos sritį jis įsivaizdavo buvus Kurše [3, 58]. Juo sekė Ernstas Hennigas [12, 29] ir kiti. Teodoras Narbutas Jurgenburgą įsivaizdavo buvus netoli Duobelės (ji gi – ir Durbė), bet jau ne Kurše, o Žemaitijoje [39, 175], juo sekė Juzefas Ignacas Kraševskis. Šio požiūrio atgarsiai aidi dar ir 1930 m. paskelbtame Jono Šliūpo straipsnyje, kuriame jis „Keršavos ir Duobenės (Doben) piliis“ laikė kryžiuočių pasistatytomis „žemaičių šiaurėje“, Pakuršėje, „ne per toli nuo Ventos upės“, tiesa, kartu nepastebėdamas prieštaravimo, Georgenburgą tapatino su Jurbarku [56, 3].

Moksliškesne kryptimi Georgenburgo paieškos pasuko 1853 m., kai Theodoras Kallmeyeris, komentuodamas Eiliuotosios kronikos tekstą, pažymėjo, kad Karšuvos žemė buvo pietinėje Žemaitijos dalyje, o Georgenburgą sutapatino su Jurbarku prie Nemuno [13, 760–761]. Šį komentarą priėmė bei pakartojo Petro Dusburgiečio kronikos 1861 m. publikacijos ir komentarų autorius Maxas Toeppenas [15, 96]. Po šių komentarų Georgenburgo tapatinimas su Jurbarku pradėjo triumfo žygį per istoriografiją ir tapo kone visuotinai priimtu XIX a. II pusės – XX a. 8 deš. istoriografijos teiginiu. Jį, kaip M. Toeppeno nuomonę, priėmė 1925 m. paskelbtos studijos apie XIII a. Žemaitiją autorius Stanisławas Zajączkowski, patikslindamas, kad Georgenburgas turėjęs stovėti Mituvos ir Nemuno santakoje esančiame „Višpilio kalne su pilies pėdsakais“ (*góra Wiszpilis ze śladami zamku*) [64, 36]. Georgenburgo ir Jurbarko tapatybę neabejojo net tokie autoritetai kaip kalbininkas Antanas Salyš [48, 31, 45–46] ir istorikas Zenonas Ivinskis [26, 41]. Pastarasis taip pat bandė susieti Georgenburgą ir jį blokavusią žemaičių pilį su Kalnėnų piliakalniu, vadinamu Bišpiliukais (tas pats S. Zajączkowskio Višpilis), kurį sudaro pagrindinė kalva ir papilys – juose istorikas bandė išvelgti atitinkamai kryžiuočių ir lietuvių pilis; vis dėlto, suprasdamas tokio piliakalnio skaidymo nerealistiškumą, kaip alternatyvą jam nurodė ir už 2,5 km esantį Jurbarko piliakalnį [27, 79]. Su Kalnėnų Bišpiliukais prie Jurbarko Georgenburgą paskutinis stengėsi sutapatinti Romas Batūra [16, 382; 6, 80–82].

Tačiau susiformavusį Georgenburgo ir Jurbarko tapatinimo stereotipą 1983 m. kvestionavo Williamas Urbanas. Jo teigimu, Šv. Jurgio pilis (Georgenburgas) turėjo būti arčiau Klaipėdos, galbūt prie Ventos arba Akmenos upių [58]. W. Urbanas teigė, kad Jurbarko, esančio prie Nemuno, lokalizacija yra abejotina dėl didelio atstumo nuo Durbės mūšio vietos (apie 150–200 km). Kryžiuočių kariuomenė nebūtų galėjusi greitai pasiekti Durbės, jei jų bazė būtų buvusi Jurbarko. O šiauriau stovėjusi pilis būtų lengviau pasiekiamą iš Livonijos per pajūrį ir leistų greičiau reaguoti į lietuvių reidus Kurše ar Žemaitijoje. Pasak jo, kryžiuočių tikslas 1259–1260 m. buvo užtikrinti ryšius tarp Prūsijos ir Livonijos kontroliuojant Klaipėdą ir gretimas teritorijas. Šv. Jurgio pilis turėjo būti forpostas, skirtas stebėti lietuvių reidus ir apsaugoti Kuršą bei Žiemgalą, o ne ambicingas įsiveržimas į Žemaitijos

gilumą. Šiauresnė pilies vieta (prie Akmenos ar Ventos upių) atitiktų šią strategiją, nes būtų arčiau Klaipėdos ir lengviau pasiekama iš Livonijos. Be to, po pralaimėjimo Durbės mūšyje kryžiuočių įgula Šv. Jurgio pilyje buvo priversta evakuotis į Klaipėdą. Pasak W. Urbano, jei pilis būtų buvusi Jurbarke, įgula greičiau būtų traukusis į kryžiuočių kontroliuojamas Skalvą ar Sembą, o ne per priešišką Žemaitiją į Klaipėdą.

W. Urbano argumentai įtikino ir privertė lietuvių išeivijos istoriką Zigmantą Raulinaitį pakeisti poziciją. 1960 m. jis dar laikėsi tradicinės Georgenburgo lokalizacijos prie Nemuno [43, 275, 300], o 1990 m., sekdamas W. Urbanu, išdėstė strateginius argumentus prieš šią lokalizaciją ir pritarė jo siūlomai apytikslei Georgenburgo vietai prie Ventos ir Akmenos aukštupių, tiesa, dar bandydamas čia kaip galimą vietą įtraukti XIV a. pabaigos kryžiuočių kelių aprašymuose netoli Viduklės minimą Karšuvos pilį [45, 146–149, 161–162]. Pastaroji sietina su Ivangėnais, kur, beje, yra viena iš 7 Žemaitijos piliakalnių porų, o tokios poros yra vienas iš archeologinių Georgenburgo ir jį blokavusios žemaičių pilies lokalizavimo kriterijų [62, 34]. Tai galėjo tapti papildomu argumentu Z. Raulinaičiui, bet netapo, nes jis tikslia Karšuvos lokalizacija nesusidomėjo. Su Skaudvilės apylinkėmis kryžiuočių Karšuvos pilį, tiesa, be argumentacijos, dar 1931 m. siejo ir Pranciškus Žadeikis [65, 671]. Tai būtų viliojanti lokalizacija, jei ne jos buvimas Karšuvos centre, nes strateginė logika sakytų, jog Žemaitijoje dar neįsitvirtinęs Vokiečių ordinas savo pilį turėjo statyti jos pakrastyje, iš kur būtų lengviau susisiekti su savo valdomis (Klaipėda).

1989 m. Jurbarko ir XIII a. Šv. Jurgio pilies tapatumu suabejojo ir E. Gudavičius. Jam abejonę visų pirma kėlė tai, kad, nors ši pilis siejama su Šv. Jurgio kalnu, Jurbarko Bišpiliukai yra lygumoje pastatytos kryžiuočių pilies liekanos. Be to, kryžiuočiai tuo pačiu vardu pavadindavo skirtingas pilis, todėl negalima teigti, kad XIV a. Georgenburgas (Jurbarkas) statytas toje pačioje vietoje kaip 1259 m. pilis [22, 126]. Vėliau, jau 2005 m., jis papildė savo Šv. Jurgio pilies lokalizavimo Jurbarke kritiką, sutelkdamas dėmesį į strateginius argumentus – per didelį Jurbarko atotrūkį nuo kryžiuočių valdomos erdvės ir tai, kad Livonijos kryžiuočiai tuo metu vykdė ekspansiją sausumos keliais ir dar nenaudojo Nemuno vandens kelio [21].

Dar daugiau argumentų prieš 1259 m. Georgenburgo ir Jurbarko tapatinimą 1996 m. pateikė Alvydas Nikžentaitis. Jis atkreipė dėmesį, kad Jurbarko miestas – tai kryžiuočių 1343 m. statyto Georgenburgo palikimas, o pastarasis nebuvo pirmasis jų prie Nemuno statytas Georgenburgas, nes dar 1336 m. jie bandė statyti pilį šiuo pavadinimu (*Jurgenburc*) kitoje vietoje, netoli Pieštėvės (Seredžiaus) pilies (pagal A. Nikžentaitį – 1337 m. prie Veliuonos) – toks Georgenburgo kilnojimas XIV a. neleidžia kalbėti apie pilies vietos tęstinumą nuo 1259 m. [40, 58; patikslinta pagal: 10, 280–281]. Jis sutiko su argumentais, kad Jurbarko Bišpiliukas būtų sunku pavadinti „kalnu“, taip pat, kad strateginiais to meto sumetimais kryžiuočių pilį reikėjo statyti pietiniame Kuršo pasienyje, kad ji gintų Kuršą nuo žemaičių puldinėjimų. Dar A. Nikžentaitis teigė, kad XVI a. yra minimas „Jurbarkiškųjų valsčius“ netoli Kaltinėnų ir, tuo remdamasis, atsargiai siūlė Gedminiškių piliakalnį kaip Georgenburgo ar jį blokavusios žemaičių pilies vietą [40, 59]. Tiesa, jo nurodomas Ivano Sprogio geografinis žodynas tokio valsčiaus nemini. Galbūt istorikas turėjo galvoje ten minimas Jurbarko valsčiaus valdas, besiribojančias su Kražių valsčiaus Vitkiškių dvaru [67, 345]? Tačiau čia galima kalbėti tik apie XVI a. Žemaitijos administracinės struktūros ypatumus, kai atskiriems valsčiams priklausė su jų pagrindine teritorija nesusisiekiančios valdos, o ne kokius nors XIII a. realijų reliktus. Vytenis Almonaitis nustatė, kad A. Nikžentaičio nurodytoje vietoje yra Jurbarko valsčiaus anklavas, kurį sudarė Gedminiškės, Bartašiškės ir Kubilnykų kaimai [2, 11–12]. Tad jokio

dabar „nežinomo“ Jurbarko ar „Jurbarkiškių“ A. Nikžentaitis neaptiko – kalbama apie XVI a. valsčių, kurio centras buvo mums gerai žinomas Jurbarkas prie Nemuno.

Kitu Georgenburgo paieškų keliu nuėjo Gintautas Zabiela, kurio pagrindinis metodas buvo vizualinė piliakalnių apžiūra. Žvalgydamas kryžiuočių piliavietes Žemaitijoje 1997 m. jis padarė išvadą, kad Georgenburgo pilis stovėjusi ant Jūros upės kranto, Vilkų Lauko Kūplės piliakalnyje (Šilalės r.) [59, 488]. Vėliau jis šį teiginį plačiau argumentavo tuo, kad Georgenburgo pilies reikia ieškoti tokioje vietoje, kur viena netoli kitos yra chronologiškai vienalaikės piliakalnių poros, o tokių vietų Žemaitijoje yra 7 (Akmeniškių, Betygalos, Darbutų, Ivangėnų, Lyduvėnų, Molavėnų ir Vilkų Lauko piliakalniai, galbūt dar chronologiškai ne taip patikimi Šiuraičių piliakalniai). Iš jų tik Vilkų Lauko piliakalniai, G. Zabelos manymu, atitinka geografinį Georgenburgo paieškų kriterijų. Pietinį Vilkų Lauko I piliakalnį, vadinamą Kūplės vardu, turintį 92 × 44 m dydžio aikštelę, kurios dalis jau nuslinkusi į Jūros upę, jis siejo su Georgenburgo pilimi, o šiaurinį Vilkų Lauko II piliakalnį, vadinamą Veringa, su 85 × 44 m aikšte, įrengtą Jūros ir Bario santakoje, tapatino su žemaičių pilies vieta [62, 34; 63]. Čia vertėtų pastebėti, kad Veringos piliakalnio pavadinimas gali būti susijęs su vokiečių žodžiu *Wahring* (*Währing*), kuris reiškia įtvirtinimą ar pylimą. Vokiška šio pavadinimo kilmė galėtų būti papildomas argumentas Vilkų Lauko piliakalnius sieti su Georgenburgo pilimi, bet tokiu atveju Georgenburgą labiau tiktų sieti su Veringos piliakalniu. Mažiau tikėtinos Bario upelio pavadinimo sąsajos su magistro Burchardo vardu (liet. galbūt *Barkardas, Barkus, žr. toliau), bet tą sąskambį irgi galima paminėti. G. Zabelos pasiūlytą Georgenburgo lokalizaciją palaikė ir Inga Baranauskienė, pažymėjusi, kad, skirtingai nuo Jurbarko Bišpiliukų, Vilkų Lauko piliakalniai atitinka Eiliuotojoje Livonijos kronikoje aprašytą dviejų viena prieš kitą kovojančių pilių aprašymą [5, 21–22].

Valdas Rakutis taip pat pritarė Georgenburgo ir Jurbarko tapatinimo kritikai, jis atmetė A. Nikžentaičio hipotezę, pasiremdamas V. Almonaičio argumentais, o G. Zabelos pasiūlymą pripažino labiau įtikinamu variantu, bet vis dėlto nepakankamai pagrįstu. Abejonių istorikui kelia „vis dar didelis“ atstumas nuo kryžiuočių valdų Klaipėdoje. Atstumo požiūriu, anot V. Rakučio, būtų labiau tikėtina, kad Georgenburgo pilis stovėjo prie Minijos, kurios tėkmė veda iš Klaipėdos tiesiai į Žemaičių aukštumą – jos tėkmė padėjusi kariuomenei orientuotis, nors ir netiko laivybai. Šios vietos V. Rakutis ieškojo ties Kartena, Imbare ir Paplienijos piliakalniu, net Šatrija [42, 12–14], nepaisydamas šių vietovių priklausomybės Kuršui, o ne šaltiniuose aiškiai įvardytai Karšuvai. Remdamasis visų pirma strateginiais argumentais kiek anksčiau Georgenburgo pilį Kurše lokalizavo ir lenkų istorikas Robertas Klimekas, kurio manymu, tikrasis pilies pavadinimas buvęs tik Karšuva. Ji esą nesietina su Karšvos žeme Žemaitijoje, o stovėjusi kažkur kelyje Klaipėda–Kuldyga, Durbės arba Impilties apylinkėse [33]. Strateginiai pilies vietos pasirinkimo argumentai, žinoma, būtų svarbūs, bet jie neturi prieštarauti tiesioginėms šaltinių nuorodom.

V. Almonaitis, apibendrinamas pastarojo meto Georgenburgo paieškas, G. Zabelos hipotezę pavadino įsitvirtinusia, bet dar neįrodyta. Pats jis daro išvadą, kad „Georgenburgo vietos greičiausiai reikėtų ieškoti šiaurės vakarinėje Karšuvos žemės dalyje“ [1, 16–17, 71]. Šiaurės vakarinę Karšuvos ribą jis lokalizavo ties Jūros upės aukštupiu [1, 63], o tai faktiškai ir yra Vilkų Lauko apylinkės. Vis dėlto istorikui kėlė abejonių tai, kad Vilkų Lauko kryžiuočiai negalėjo pasiekti vandens keliais ir jis yra kairiajame Jūros krante (t. y. atskirtas Jūros upės nuo Klaipėdos) [1, 94].

Reikia pastebėti, kad G. Zabelos hipotezės kritika iš esmės nepateikė jokių rimtų argumentų prieš jo pasiūlytą lokalizaciją. Vilkų Lauko piliakalniai iš esmės atitinka dar nuo

W. Urbano straipsnio pripažintą tezę apie šios pilies reikšmę ginant Kuršo prieigas. Aiškus Karšuvos žemės įvardijimas šaltiniuose vis dėlto neleidžia tų prieigų nukelti per toli į šiaurę ar juo labiau į patį Kuršą.

Iki šiol neatkreiptas deramas dėmesys į tai, kad XVI a. istorinė tradicija, fiksuota Lietuvos metraščiuose, iš tiesų siejo senojo Jurbarko vardą su Jūros upe. Žinomoje legendoje apie Palemoną ir tris jo sūnus sakoma: „Vyriausias sūnus Barkus prie Jūros upės pasistatė pilį, ir buvo sujungtas to kunigaikščio vardas su upės vardu – Jūra ir Barkus, ir buvo pavadinta ta pilis Jurbarku“ [36, 154, 290]. Nesunku pastebėti (ir istoriografijoje seniai pastebėta), kad toks Jurbarko apibūdinimas neatitinka Jurbarko miesto geografinės padėties: Jurbarkas stovi prie Mituvos, o ne prie Jūros upės, kuri yra už 40 km į vakarus nuo jo. Daugelis istorikų tai laikė paprasčiausia klaida, o Kęstutis Gudmantas teisingai Lietuvos metraštininkus tuo, kad jiems „geografinė precizika šiuo atveju nebuvo tiek svarbi“, o labiau rūpėjo „Jurbarko lietuviškumo ir Jūros priklausymo Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei gynimas“ [23, 113]. Bet niekam neatėjo į galvą mintis, kad Lietuvos metraščiuose iš tiesų kalbama ne apie Jurbarką prie Nemuno ir Mituvos, o apie kitą – senesnę – Jurbarką. Nesunku pastebėti G. Zabielos apibrėžtos Georgenburgo lokalizacijos Vilkų Lauko piliakalnyje prie Jūros upės sutapimą su šios legendos teiginiu. Maža to, dar ir pilies įkūrėjo legendinio *Barkaus* vardas įtartinai susisieja su istorinio Georgenburgo įkūrėjo magistro *Burchardo* vardu (lietuviai jį turėjo tarti **Burkardas*, nes lietuvių kalbai nebūdingas *ch* garsas buvo keičiamas į *k*, arba net **Barkardas*, jeigu *Georgenburgą* / *Jurgenburgą* transformavo į Jurbarką).

Ar tai – tik sutapimai? Tada kaip paaiškinti dar vieną ne mažiau įdomų „sutapimą“ pasakojime apie Kauno įkūrimą, kuris Lietuvos metraštyje pateikiamas iš karto po Jurbarko įkūrimo išaiškinimo: „O vidurinis sūnus Kunas atėjo prie Nevėžio upės žiočių, kur Nevėžis įteka į Nemuną, ir čia pastatė miestą, ir pavadino savo vardu Kuno miestu“ [36, 154, 290]. Čia irgi matome geografinį „netikslumą“, nes Kaunas iš tiesų juk kūrėsi ne Nemuno ir Nevėžio, o Nemuno ir Neries santakoje... Bet šis „netikslumas“ įgauna visai kitą prasmę, jeigu jį perkeltume į lietuvių kovų su kryžiuočiais epochą.

Kaip žinia, 1362 m. kryžiuočiams sunaikinus Kauno pilį, jau 1363 m. lietuviai statė Naujojo Kauno pilį Nemuno ir Nevėžio santakos saloje. Kryžiuočiai ją sugriovė, lietuviai vėl atstatinėjo, ir kovos dėl Naujojo Kauno truko iki pat 1369 m., kai didžiojo magistro Vinricho fon Kniprodės vadovaujami kryžiuočiai pavasarį užpuolė Kęstučio vėl statomą Naujojo Kauno pilį, ją užėmė, išardė ir balandžio 15 – gegužės 20 d. greta pasistatė savo Gotesverderio pilį. Vygando Marburgiečio teigimu, „komtūru tenai magistras paskyrė Kunoną iš Hatenšteino“ [38, 138]. Kęstučio bandymas tais pačiais metais pilį atsiimti nors trumpai ir buvo sėkmingas, galiausiai baigėsi lietuvių pralaimėjimu. Naujojo Kauno vietoje įsitvirtino kryžiuočių Gotesverderis.

Mums šioje istorijoje svarbu, kad Naujasis Kaunas 1369 m. pereina į kryžiuočių rankas ir jo pirmuoju komtūru tampa Kunonas iš Hatenšteino. Vėlgi matome panašias paraleles su Lietuvos metraščių pasakojama legenda: istorinis kryžiuočių riteris Kunonas atitinka legendinį Kuną, o pastarojo įkurtas Kaunas lokalizuojamas ne ten, kur Kaunas buvo metraštininko laikais, o ten, kur kažkada stovėjo dabar jau visai išnykęs Kaunas, buvęs Nevėžio ir Nemuno santakoje. Metraštininkas ypač pabrėžia, kad toji vieta buvo būtent santaka („prie Nevėžio upės žiočių, kur Nevėžis įteka į Nemuną“), kas rodytų, jog vietą jis žinojo tikrai gerai, o ne šiaip „klydo“, nesiorientuodamas geografiškai. Pažymėtina, kad tokio santakos akcento nebuvo kalbant apie Jurbarką, o tai gali reikšti, kad šiuo atveju turėta galvoje vieta ne prie Nemuno, o kažkur aukščiau palei Jūros upę.

Visos šios paralelės apskritai leidžia kelti klausimą, kas buvo istoriniu Palemono legendos pagrindu? Nekalbant apie Palemono vardą, paimtą iš antikinės istorijos ir pritaikytą Lietuvai [7, 71–76], pati svetimšalių atėjimo iš Vakarų ir kūrimosi palei Nemuną idėja greičiausiai buvo legendinėje tradicijoje transformuoti istoriniai įvykiai, atspindintys kryžiuočių veržimąsi iš Vakarų. Išsaugoti net jų vardai (Barkus – Burchardas, Kunas – Kunonas), o žinomi jų įkurti miestai lokalizuojami ne ten, kur jie buvo XVI a. (ir mūsų laikais), bet ten, kur legendinė tradicija mena juos buvus neatmenamais laikais. Todėl kalbama ne apie dabartinius Jurbarką ir Kauną, bet apie seniai išnykusius Jurbarką ir Kauną, kurių vietas metraštininkui visgi dar pavyko sužinoti iš legendų.

Šiame kontekste galima teigti, kad Lietuvos metraščių legendinį Jurbarką (Georgenburgą) įkūrė Livonijos magistras Burchardas fon Hornhauzenas 1259 metais. Jis buvo prie Jūros upės, bet ne jos santakoje su Nemunu. Visa tai visiškai sutampa su G. Zabelos pasiūlyta Georgenburgo ir jį blokusios žemaičių pilies lokalizacija Vilkų Lauko piliakalniuose. Tad ši informacija gali būti laikoma papildomu minėtos lokalizacijos argumentu, ją sustiprinančiu ir patvirtinančiu.

DURBĖ

1260 m. liepos 13 d. įvykusio mūšio lokalizacija prie Durbės yra paliudyta daugelyje šaltinių. Eiliuotoji Livonijos kronika nurodo, kad kryžiuočiai buvo sutriuškinti „plačiame lauke prie Durbės“ (*zū Dorben uf dem velde breit*) [37, 130, eil. 5650], vėliau, kalbant apie mūšio pasekmes, šis pavadinimas paminimas dar 3 kartus: kalbama apie daugelį žmonių, žuvusių „kovoje Durbėje“ (*zū Dorben in deme strite*) [37, 131, eil. 5707], kuršiai primena lietuviams apie savo pasitraukimą iš „kovos prie Durbės“ (*von dem strite / gewichen dā zū Dorben*) [37, 132, eil. 5740–5741], o po pirmos pergalės prieš sukilusius kuršius kryžiuočiai pamišta sielvartą dėl to, kas nutiko „prie Durbės“ (*zū Dorben*) [37, 135, eil. 5871]. Tad Durbės vardu čia įvardijamas mūšio laukas ir pats mūšis, bet ne pasakoma, kokį geografinį objektą žymi šis vietovardis.

Petras Durburgietis konkrečiau įvardija mūšio vietą: „Kuršo žemėje, lauke prie Durbės upės“ (*in terra Curoniensi in campo juxta fluvium Durbin*) [15, 97]. Jo teksto pagrindu eiliuotąją kroniką vokiškai parašęs Mikalojus Jerošinitis šį apibūdinimą atkartuoja vokiškai: „Mūšis viename lauke / nutiko tenai, Kurše, / prie upės kranto, / kuri buvo vadinama Durbe“ (*Der strit uf einem velde / geschach dort in Kurlande / bi einis wazzirs strande, / daz man Durbin nande*) [28, 426]. Mikalojaus Jerošiniečio kronikos informaciją vėl lotyniškai perteikęs J. Dluogošas mūšį lokalizavo „prie Durbės upės Kurše“ (*iuxta fluvium Dvrbin in Kurlandia*; nuorašuose taip pat – *Durom, Dupen, Dupon*) [14, 130].

Panašų apibūdinimą randame ir Sembos Kanauninko (pagal vieną iš versijų tapatinamo su Petru Dusburgiečiu, bet kuriuo atveju – jo amžininko [18, 139]) parašytoje Prūsijos įvykių santraukoje – *conflictus in Curonia circa flumen Durben*. Taip rašoma skyriuje apie Prūsiją [10, 282], o skyriuje apie Livoniją, paremtame Diunamiundės analais, nurodytas tik Durbės vietovardis (*apud Durben*) [10, 283]. Tik Durbę mini ir Diunamiundės analai (*in Durben* – Talino kodekse, *apud Durben* – Lvovo kodekse) bei jais šioje vietoje besiremiančioje Hermano Vartbergiečio Livonijos kronikoje (*in Durben*) [24, 40–41]. Tad Livonijos tradicija lieka ištikima nuostatai nepateikti apie Durbę „perteklinės“ informacijos.

XIII a. Durbės vietovardis Kuršo aktuose minimas du kartus. Pirmą kartą jis pasirodo popiežiaus vicelegato Balduino Alniečio 1230 m. gruodžio 28 d. sutartyje su kuršių karaliumi Lamekinu ir kuršiais iš „Esestuvos, tai yra Durbės, ir Sagaros žemių“ (*de terris Esestua,*

scilicet Durpis, et Saggara) [34, 15]. Antras Durbės paminėjimas 1253 m. balandžio 4 d. Kuršo vyskupo Henriko ir Vokiečių ordino sutartyje dėl Šiaurės Kuršo pasidalijimo yra susijęs tik su to vardo ežero paminėjimu: „Ežeras, vadinamas Durbe (*Stangnum dictum Dorben*), bus bendras mums, broliams ir kuršiams, kurie iki šiol [į jį] teisę turėjo“ [34, 59]. Vokiškame to paties akto vertime ežeras įvardytas *Die Dorben see* (kitame nuoraše – *Die Durben see*) [34, 72, 73]. Vokiečių ordino pusės akto versijoje vietovardis įvairiuose nuorašuose irgi rašomas *Durben* arba *Dorben* [34, 76, 78]. Vietoj „Esestuvos, tai yra Durbės“, žemės 1253 m. dokumente aprašoma tik Pamario (*Bihavelanc*) žemė arba jos šiaurinė dalis. Alternatyvus Esestuvos žemės įvardijimas – Durbė – susijęs su per ją tekančia Durbės upe, kuri XIII a. dokumentuose nepaminėta. Šiandien Durbės vardu vadinamas miestelis Durbės ežero pietinėje dalyje susiformavo prie XIV a. pastatytos Vokiečių ordino pilies, kuri pirmą kartą paminėta tik 1387 m. – ji pakeitė Vecpilio piliakalnyje stovėjusią Lindalės pilį [11, 170]. 1253 m. *Bihavelanc* žemės aprašyme minima Lindalė, bet nėra Durbės vardu vadintos apygardos. Pagal šį dokumentą, prie Durbės upės (pati upė neminama) stovėjo Sakos, Karklės, Duvenelkos (Dunalkos), Aisterės pilys ar gyvenvietės, prie ežero – Uoktė, prie pietinio Durbės ežero intako Trumpės (taip pat vadinamo ir Durbe) – Varvė.

Nors XVI–XVIII a. istoriografijoje Durbės vardas dėl 1260 m. įvykusio mūšio buvo minimas, o kartais ir iškraipomas (antai M. Strykovskis net pavadino ją *Durnia*, *Durów* arba *Durom*) [55, 198; 54, 293; 53, 371], senieji autoriai nesidomėjo šia vieta ir nesistengė pasakyti apie ją ką nors daugiau nei iš šaltinių paimtą pavadinimą. Balthasarui Russowui tai – tik Durbės laukas (*tho Durben up dem Felde*) [46, 23v; 47, 19], taip pat mūšį įvardija ir Casparas Schützas (*zu Durben im Felde*) [50, 36], panašiai – Lucas Davidas (*bei dem Flies Durben*) [12, 33], Christianas Kelchas (*bey Dürbin in Cuhrland*) [30, 92], Heinrichas Leonardas Schurzleischas (*apud Durbinum; Locus, ubi pugnatum est, Durbinum in Curonibus situm, appellatur*) [49, 19, 213], Johannas Gottfriedas Arndtas (*am Flusse Durbin*) [3, 59], Frydrichas Konradas Gadebušas (*bey Durben*) [20, 277], o Dionisijus Fabricijus, iškraipęs Durbės pavadinimą, net nukėlė mūšį prie Tartu (*Dorpat*) [19, 452], Tomas Hiarnas painiojo Durbės ir Duobelės pavadinimus (*für Doblen, oder wie Russau wil, für Durben*) [25, 177], juo sekė ir Teodoras Narbutas [39, 175].

Ne daugiau informacijos apie Durbės mūšio vietą randame ir didžiojoje dalyje XIX a. istoriografijos [61, 180; 13, 762; 29, 94; 9, 74, II 89]. Tačiau Oskaras Kienitzas, remdamasis savo laikų geografiniais orientyrais, jau 1849 m. pabandė tiksliau apibrėžti mūšio vietą ir tvirtino, esą magistras Burchardas po daugelio dienų kelio nuo Georgenburgo pilies užtikęs lietuvius ir „įsikūrė prie pietinio Durbės ežero kranto, netoli to paties pavadinimo pilies, tikriausiai užsiėmęs jos užėmimu“ [32, 125]. Ši interpretacija akivaizdžiai atitrūkusi nuo šaltinių informacijos – įvedami du šaltiniuose neminimi orientyrai, būtent Durbės ežeras (jis keičia šaltiniuose nurodomą upę) ir pilis, kurią autorius įsivaizduoja egzistavus jau mūšio metu, nors tai neatitinka realybės. Vis dėlto būtent ši lokalizacija tapo daugumos vėlesnių mūšio lokalizacijų pagrindu. Tiesa, ji ne iš karto pastebėta istoriografijoje. Bet jau 1892 m. O. Kienitzo hipotezę žinomoje studijoje apie Mindaugą pakartojo Juliuszas Latkowskis (nenurodydamas autorystės): „Plačioje lygumoje prie Durbės ežero, netoli to paties pavadinimo pilies, įvyko lemiamas mūšis“. Ir patį mūšį jis pervadino į „Mūšį prie Durbės ežero“ (*Bitwa nad jeziozem Durben*) [35, 86, 88]. Netrukus juo savo Mindaugui skirtose studijose sekė Motiejus Venclovas [60, 46, 48] ir Konstancija Skirmuntaitė, kuri grąžino į mūšio lauko apibūdinimą Durbės upės paminėjimą ir pašalino anachronistiškai nurodomą Durbės pilį: „Priešininkai susitiko akis į akį lauke prie Durbės ežero ir to paties vardo upės

pietinėje Kuršo dalyje“ [51, 158]. Savo ruožtu Augustas Bielensteinas savo istorinės geografijos studijoje, specialiai nenagrinėdamas Durbės mūšio klausimo, Eiliuotoje Livonijos kronikoje (eil. 5650 ir kt.) paminėtą *Dorben* sutapatino su 1230 m. sutarties *Durpis* sritimi ir savo laikų Durbės miesteliu (latv. *Durbe*, *Dörbe*, vok. *Durben*) [8, 178–179, 219]. Tad jo interpretacijoje 1260-ųjų Durbė yra visų pirma gyvenvietė, nors tai neatitinka šaltinių duomenų (jokia Durbės gyvenvietė neminima išsamiai reikšmingesnių Kuršo gyvenviečių tinklą aprašiusiame 1253 m. dalybų akte, o Durbės mūšio šaltiniai aiškiai kalba tik apie to vardo upę).

1930 m. Durbės mūšio vietos klausimą vėl iškėlė Jonas Šliūpas, teigdamas, kad jis iki šiol esą dar niekam nebuvo parūpęs. Tiesa, jis pats dar 1905 m. Durbės mūšį buvo lokalizavęs „pas Durbės ažerą“ [57, 101], taigi tradicine tampanti O. Kienitzo hipotezė, bent jos pagrindinė tezė, jam buvo žinoma. J. Šliūpo teigimu, „mūšio vieta bus buvusi tarp Darbėnų ir Senosios Impilties, arčiau pastarajai vietai, ten, kur dabar yra Nausėdai“. Pro Darbėnus ir Nausėdus tekančią upę J. Šliūpas vadina Durba, tačiau jos norminis pavadinimas yra Darba, iš kurio ir kilo Darbėnų pavadinimas. Esą čia „žmonių minėjimuose užsilikę yra kurčios žinios apie vokiečių magistro palaidojimą“. Mat Gedminas iš Darbėnų jam teigęs, kad iš vieno žmogaus girdėjęs, jog Senosios Impilties piliakalnyje „esąs sudegintas vokiečių ordeno magistras“ [56].

J. Šliūpo hipotezė sukėlė diskusiją to meto lietuviškoje spaudoje. Reakcija į ją buvo kritiška. Skuodo kunigas Pranciškus Žadeikis J. Šliūpo samprotavimus pavadino „labai juokingais“, nes autorius imasi iš naujo nagrinėti „visiems žinomą dalyką“. O „visiems žinoma“ yra tai, kad Durbės mūšis įvyko prie Durbės ežero, o „neseniai pravestasai geležinkelis Gludalioje perkerata patį mūšio lauką“ [65, 672]. Karo medicinas Leonas Kenstavičius, vadovaudamasis pasenusia istoriografija, pareiškė, kad Durbės pilis ir šv. Jurgio pilis esą tas pats, o štai Durbė ir Durba, tekanti pro Darbėnus, – ne tas pats. Remdamasis K. Skirmuntaite, mūšio vietą jis sieja su Durbės ežeru ir šalia esančia pilimi. Nors Durbės upė išteka iš Durbės ežero už 6 km nuo pilies, L. Kenstavičius nurodo, kad ir į ežerą iš pietų įtekantis nedidelis upelis vietos žmonių vadinamas Durbe, tad „upė Durbė teka per Durbės ežerą. Slėnis šalia Durbės pilies ir yra vieta ano žymaus mūšio“ [31, 294–295]. Iš esmės abu J. Šliūpo kritikai nepateikė jokių įtikinamų argumentų dėl Durbės mūšio lokalizacijos ir menkai orientavosi šaltiniuose bei istoriografijoje. Tuomet mūšio lokalizaciją prie Durbės ežero ėmėsi gintis žinomas istorikas Zenonas Ivinskis išsamioje studijoje apie Durbės mūšį. Anot jo, „Durbės kautynių vieta yra, berods, neabejotinai aiški“ [26, 65].

„Pasiremdami Eilėtają kronika ir Dusburgu, XIII-jo amž. Lietuvos ir Livonijos istorijos monografijų autoriai yra teisingai numatę, kad kautynės įvyko prie to Durbės ežero“, – teigė Zenonas Ivinskis [26, 64]. Tiesa, iš paminėtų „monografijų“ nurodė tik J. Latkowskį, šalia kurio „palyginimui“ fiktyviai prirašė 5 kitas studijas, kuriose apie mūšio lokalizavimą prie Durbės ežero ar apskritai kaip nors sukonkretintą vietą nieko nesakoma. Iš ankstesnės istoriografijos paveldėjęs tokius abejotinus mūšio vietos orientyrus kaip Durbės ežeras ir pilis, Z. Ivinskis bandė juos kaip nors pateisinti. Anot jo, Durbės pilis „buvo pastatyta 1263 m., turbūt, ryšyje su pralaimėtomis kautynėmis, toje pačioje vietoje, žinoma, sausesniame plote“ [26, 65]. Savo teiginį jis rėmė, anot jo paties, „visiškai klaidingu“ XIX a. lenkiškų enciklopedijų teiginiu, „kad toji pilis buvusi pastatyta dar to paties Burchardo von Hornhausen 1263 m., kuris 1264 m. čia žuvo“. Šio teiginio genezė, matyt, susijusi su šv. Jurgio pilies ir Durbės tapatinimu senesnėje istoriografijoje bei tai istoriografijai būdinga klaidinga Burchardo valdymo ir Durbės mūšio chronologija. Z. Ivinskis, matyt, įsivaizdavo, kad

pakanka pataisyti Burchardo mirties datą ir visiškai klaidingas teiginys taps toks, kuriuo galima remtis... Kaip jau minėta, iš tiesų Durbės pilis statyta XIV a. ir minima tik nuo 1387 metų. Iki tol ten nebuvo ne tik pilies, bet ir paprastos gyvenvietės. Ežero paminėjimą Z. Ivinskis bandė įžvelgti Mikalojaus Jerošiniečio žodžiuose *bi einis wazzirs strande, / daz man Durbin nande*, nepaisydamas to, kad tai yra ne savarankiškas liudijimas, o tik Petro Dusburgiečio teksto vertimas iš lotynų kalbos, o verčiamas žodis *flumen* neabejotinai reiškė upę. Z. Ivinskio išvedžiojimai, esą Mikalojaus Jerošiniečio žodis *wazzirs* (pažodžiui „vandens“) greičiau reiškęs ežerą [26, 65], o ne upę, yra nekorektiški ir nepriimtini. Tad jo bandymą plačiau argumentuoti O. Kienitzo hipotezę reikia laikyti nepavykusiu. Tačiau nesėkmė mokslinėje argumentacijoje nereiškė nesėkmės šio teiginio sklaidoje, nes ypač po Z. Ivinskio studijos mūšio lokalizacija prie Durbės ežero ir pilies istoriografijoje galutinai įsitvirtino ir tapo beveik nebekvestionuojama.

1960–1961 m., minint Durbės mūšio 700 metų jubiliejų, menamame Durbės mūšio lauke prie Durbės ežero ir miestelio latvių archeologas Pēteris Stepinis atliko archeologinius tyrimus. Iš tiesų tyrinėtas ne mūšio laukas, o greta jo buvęs Dyrų kapinynas. Tyrimų rezultatus P. Stepinis 1967 m. paskelbė knygelėje „Durbės mūšis“. Keista knygos struktūra (dalis teksto skirta Durbės mūšiui, dalis – Dyrų kapinyno tyrimų rezultatų pristatymui ar tiesiog apskritai kuršių ginkluotės apibūdinimui) tarsi suponuoja, kad Dyrų kapinyne rasti palaidojimai yra susiję su Durbės mūšiu. Tačiau autorius to tiesiai nedeklaravo ir neteigė, kad kapinynas kaip nors su tuo mūšiu susijęs. Tą ir sunku būtų padaryti, nes kasinėjimų rezultatai rodo eilinių ilgai gyvavusių kuršių kapinyną, kuriame rasti vidurinio geležies amžiaus griautiniai kapai ir XI–XIII a. degintiniai kapai [52, 6]. Žinoma, XIII a. datuojamus kapus būtų galima sieti su Durbės mūšiu, bet tada reiktų kažkaip pagrįsti, kodėl žuvusieji Durbės mūšyje palaidoti vietinės bendruomenės kapavietėje. Jokių argumentų tam nebuvo pateikta, nes net neformuluota tokia hipotezė. Autoriaus nesąžiningai su Durbės mūšio aprašymu suplakta kapinyno publikacija netiesiogiai vedė prie minties, kad Dyruose prie Durbės neva rasti Durbės mūšyje žuvusių karių kapai. Be šios netiesioginės mistifikacijos, P. Stepinis dar pasamprotavo, ar Durbės mūšis kartais neįvyko prie Durbės upės, kuri išteka iš šiaurinio Durbės ežero kranto? Tyrinėtojo atsakymas kategoriškas – ne, nes iš pietų į Durbės ežerą įtekantį nedidelį upelį (šiaip jau žinomą Trumpės vardu) žmonės „dar ir dabar vadina Durbės senupe“ [52, 10]. Nelabai aišku, kaip nedidelio upelio (net jei XIII a. jis laikytas Durbės upės ištakomis) priskyrimas Durbės upei, kuri vis dėlto iš esmės teka iš Durbės ežero į šiaurę, galėtų paneigti galimybę, kad Durbės mūšis įvyko ne ties šiuo abejotinu Durbės aukštupiu, bet kur nors ties 47 km ilgio šios upės tėkme? P. Stepinis dar pasamprotavo ir apie senąjį kelią iš Rygos per Kuldygą, Aizputę ir Gruobiniją, vedusį į Prūsiją ir nevaėjusį per Durbės miestelį ir pietinę Durbės ežero pakrantę (esą tai „senas Ordino karo kelias“) [52, 11]. Suprantama, kad kariuomenė galėjo žygiuoti ir tuo keliu, kaip ir bet kuriuo kitu, ji 47 km ilgio Durbės upę turėjo kirsti ne vienoje vietoje. Tad iš esmės kelio buvimas Durbės ežero pietinėje dalyje irgi nieko neįrodo.

Apžvelgę istoriografijoje pateiktus argumentus dėl Durbės mūšio lauko lokalizavimo pietinėje Durbės ežero pakrantėje, galime konstatuoti, kad jie yra niekiniai, nieko neįrodantys ir dažnai paremti klaidingais orientyrais, kurių šaltiniai su Durbės mūšiu nesieja (ežeras, XIV a. pilis). Galima netgi teigti priešingai: Durbės ežero neminėjimas šaltiniuose rodo, jog Durbės mūšis galėjo įvykti bet kur ties Durbės upe, bet ne ties ežeru, nes ežeras būtų ryškus objektas, apibūdinantis mūšio vietą, kurio paminėjimo tokiu atveju būtų galima tikėtis

labiau nei Durbės upės paminėjimo. Bet šito nėra, minima tik upė. Tad, siejant Durbės mūšį tik su Durbės upe, jo vietos reikėtų ieškoti šiauriau Durbės ežero.

Už Durbės mūšio lokalizavimą šiauriau Durbės ežero nuo 1960 m. pasisakė lietuvių išeivijos istorikas Z. Raulinaitis [43, 301–304; 44; 45, 163–167]. Autorius sukritikavo tradicinę Durbės mūšio lokalizaciją pietinėje Durbės ežero pusėje, pabrėždamas, kad tokia versija suponuoja mūšį vykus pelkėje, kadangi čia į Durbės ežerą įtekantis upelis teka pelkėtu slėniu, bet nė vienas šaltinis nemini klampynės ar pelkėtos vietovės. Priešingai, kalbama apie tai, kad mūšis vyko „plačiame lauke“. Jis taip pat atmetė Durbės pilį kaip mūšio lokalizavimo orientyrą, pagrįstai nepripažindamas nei jos egzistavimo mūšio metu, nei pastatymo „mūšiui atminti“. Z. Raulinaitis pasiūlė kitą lokalizaciją: mūšio lauko reikia ieškoti prie šiaurės vakarinio Durbės ežero kampo ir Durbės upelio. Jo teigimu, ten buvo sausa, lygi, apgyventa, dirbama vietovė, atitinkanti šaltiniuose minimą „platų lauką“. Ta vieta grindžiama ir strateginiais argumentais – Ordino kariuomenė stojo skersai pagrindinio kelio Kuldyga–Gruobinia. Savo sukonstruotoje mūšio schemeje Z. Raulinaitis abi kariuomenes išdėstė kairiajame (vakariniame) Durbės upės krante: žemaičius – nuo Durbės ežero pusės, kryžiuočių kariuomenę – šiauriau [43, 309]. Tad mūšio vietą jis įsivaizdavo buvus visai netoli Durbės ežero, nors ir prie šiaurinio jo galo, todėl Z. Raulinaičiui galima taikyti tą patį priekaištą kaip ir pietinės ežero pakrantės šalininkams – šaltiniuose neminimo ežero įtraukimą į mūšio topografiją.

Perspektyviausios Durbės mūšio lokalizavimo vietos ieškotinos ties greta šios upės stovinčiomis kuršių pilimis, kadangi į jas turėjo vesti ir keliai, kirtę šią upę, o keliais judėdavo ir kariuomenės. Kaip minėta, 1253 m. Kuršo dalybų akte ties Durbe nurodytos Sakos, Karklės, Duvenelkos (Dunalkos), Aisterės pilys ar gyvenvietės. Duvenelka – dabar Dunalka, į pietus nuo kurios yra Dunalkos piliakalnis, vadinamas Elkakalnu [34, 64]. Su kitomis vietovėmis žinomi piliakalniai aiškiau nesisieja. Tad, kaip vienas svarbiausių krašto centrų, Dunalkos piliakalnio apylinkės galėtų būti kelių mazgas ir viena iš perspektyvesnių Durbės mūšio paieškų vietų. Žinoma, teigti Durbės mūšį įvykus čia, šiuo metu nėra pagrindo. Keliai galėjo kirsti upę ir ties kitomis gyvenvietėmis.

Durbės upė – neabejotinai žymiausia Kuršo upė šiuo pavadinimu, bet Durbės mūšio nebūtinai reikia ieškoti būtent ties žymiausia vieta. Verta svarstyti ir alternatyvas. Alternatyvios versijos prieš aptartą didžiausią ir žinomiausią Durbės upę net turėtų tam tikrų privalumų. Mes žinome, kad iš Klaipėdos į Georgenburgą turėjęs vykti kryžiuočių žygis buvo nukreiptas kita kryptimi sužinojus apie 4 000 žemaičių įsiveržimą į Kuršą. Jau ieškant Georgenburgo vietos, ypač svarstant jo tapatumo su Jurbarku prie Nemuno problemą, tyrinėtojams abejonių kėlė pernelyg didelis atstumas tarp Durbės ir Georgenburgo. Senoji istoriografija tą problemą sprendė ir perkeldama Georgenburgą arčiau Durbės, kartais net visai greta jos. Georgenburgo lokalizacija Vilkų Lauke tą atstumą sumažina ir karinę kampaniją daro logiškesnę. Tačiau, kaip pastebėjo V. Rakutis, atstumas vis dar išlieka didelis. Vis dėlto Karšuvos žemės negalima pernelyg plėsti į šiaurę ar juo labiau į Kuršo teritoriją. Tokiu atveju galbūt dar daugiau logikos 1260 m. karinei kampanijai suteiktų ne tik Georgenburgo lokalizacijos patikslinimas, bet ir Durbės perkėlimas labiau į pietus?

Minėta J. Šliūpo pateikta alternatyva [56], susiejusi Durbės mūšį su Darbos ar, anot jo, Durbos upe ties Darbėnais, iš tiesų rodo, kad toks mūšio vietos perkėlimas labiau į pietus ir arčiau Klaipėdos yra įmanomas. Tiesa, kelia abejonių upelio pavadinimas. Ar tikrai jis turėjo gretutinę formą *Durba*? Vis dėlto Darbėnų pavadinimas rodo, kad šį vietovardį labiau

dera sieti su Darbos variantu, o tai toliau jį nuo Durbės pavadinimo ir daro šią hipotezę mažiau tikėtina.

Kitą alternatyvą būtų galima sieti su Durbinio (Durbino) upeliu ties vakariniu Telšių pakraščiu. Maždaug 7 km ilgio upelis išteka iš Durbino pelkės, į kurią įeina du dar nevirtę pelke Durbino ežerėliai. Telšiuose jis įteka į Masčio ežerą. Ant upelio kranto stovi Džiuginėnų piliakalnis, sietinas su 1253 m. pietų Kuršo dalybų akte minima Liepžemės apygarda (pavadinimas sietinas su dabartine Lieplauke, esančia už 5,5 km nuo jo) [34, 83]. Tarp Džiuginėnų ir Vilkų Lauko – tik 66 km (tiesia linija), ir tai būtų mažiausias galimas atstumas tarp Georgenburgo ir Durbės mūšio lauko, iš esmės atitinkantis kariuomenės 2–3 dienų kelią (palyginimui: tarp „tradicinių“ Jurbarko ir Durbės lokalizacijų – net 190 km tiesia linija). Matuojant tiesia linija nuo kryžiuočių bazės Klaipėdoje iki menamos mūšio vietos ties Darbos upeliu (ties Nausėdais) būtų 43 km, iki Durbinio (ties Džiuginėnais) – 73 km, iki Durbės – 100 km.

Tad mūšio lokalizacija ties Telšiais (Durbiniau) 1260 m. karinės kampanijos veiksmų teatrą padarytų kompaktiškesnę ir logiškesnę, bet kyla abejonų dėl Durbinio upelio reikšmės. Ar tikrai jis būtų pakankamai reikšmingas kaip karinė kliūtis ar mūšio lauką identifikuojantis objektas? Tenka pripažinti, kad Durbės upė Latvijoje yra kur kas aiškesnis, pastebimesnis ir todėl patikimesnis geografinis orientyras.

Į Durbės upės regioną orientuoja ir įvykiai, nutikę iš karto po Durbės mūšio. Kaip žinia, mūšio metu kryžiuočius išdavę kuršiai sudarė sąjungą su žemaičiais ir pradėjo sukilimą prieš kryžiuočius. Eiliuotoji Livonijos kronika aprašo kuršio Utilio apgaule į Vartajos pilį atviliotų 7 kryžiuočių riterių nužudymą. Utilis apgaulingai kvietė kryžiuočių riterius iš Kuldygos į Vartają, kad apsaugotų jį nuo sukilusių gentainių, nes jis neva norėjęs išlikti krikščioniu [37, 132–133, eil. 5761–5805]. Tarp Vartajos ir Dunalkos prie Durbės upės piliakalnių yra tik 21 km (tiesia linija), o tai gali netiesiogiai rodyti, jog sukilimo židinys galėjo būti šiame krašte, kur ir įvyko mūšis. Istoriografijoje iki šiol nebuvo įvertintas labai artimas laikas tarp Durbės mūšio ir įvykių Vartajoje. Alden Byseno nekrologo duomenimis, „septyni broliai Vartajoje (*Wartha*)“ buvo nužudyti liepos 25 d. [41, 366], taigi praėjus vos 12 dienų po Durbės mūšio. Žinoma, tai nėra lemiamas argumentas, nes šią istoriją būtų galima interpretuoti ir kitaip, pavyzdžiui, daryti prielaidą, kad Utilio noru išlikti krikščionimi buvo patikėta kaip tik dėl to, kad jis gyveno atokiau nuo mūšio vietos ir sukilimo centro.

Yra ir dar viena svarbi aplinkybė. Tarp Durbės mūšio ir Utilio apgaulės aprašymų Eiliuotoji kronika įterpia epizodą apie tai, kad kuršiai įsileido lietuvių įgulą į Dzintarės (*Sinteltn*) pilį [37, 132, eil. 5735–5760]. Nors iš kronikos pasakojimo gali susidaryti įspūdis, kad kuršiai susisiekė su lietuviais (žemaičiais) jau po to, kai jie grįžo į Lietuvą (*Žemaitiją*), nes sakoma, kad kuršių pakviesti lietuviai „atvyko į Kuršą“ (*quâmen hin zû Kûrlant*) [37, 132, eil. 5744], įvykių chronologija neleidžia kalbėti apie kokias nors kuršių ir jau namo sugrįžusių žemaičių derybas. Šios derybos turėjo įvykti dar iki Utilio apgaulės, taigi daugiausia per 12 dienų nuo mūšio, o iš tikrųjų, matyt, iš karto po mūšio, kuršių ir žemaičių kariuomenėms dar tebestovint mūšio lauke. Tai leidžia daryti prielaidą, kad žemaičiai buvo įsileisti į tą kuršių pilį, kuri buvo arčiausiai mūšio lauko. Dzintarės pilis lokalizuojama prie Tebros upės esančiame Dzintarės piliakalnyje [34, 64]. Jis yra už 17 km į šiaurės rytus nuo Dunalkos piliakalnio prie Durbės (tiesia linija), arba už 8 km nuo artimiausios Durbės upės vietos, kuri yra ties Karklinių sodyba – pastaroji, beje, gali sietis su 1253 m. dalybų akte minima Karklės vietove. Visa tai apibrėžia labiausiai tikėtiną Durbės mūšio lauko paieškų zoną.

IŠVADOS

Dvi pagrindinės su 1260 m. Vokiečių ordino karine kampanija susijusios vietos – Georgenburgo pilies ir Durbės mūšio – istoriografijoje ilgai laikytos neprobleminėmis ir sietos atitinkamai su Jurbarku prie Nemuno ir Durbės miesteliu prie Durbės ežero pietinės pakrantės. Tačiau kritinė šių versijų analizė rodo, kad šis neproblemiškumas yra iliuzinis, o šios versijos nebuvo paremtos rimtais argumentais. Šiuo metu yra pakankamai pagrindo teigti, kad minėtos lokalizacijos buvo klaidingos ir turi būti ieškoma patikimesnių alternatyvų.

1. Pakankamai pagrįsta reikia pripažinti Georgenburgo pilies ir ją blokavusios žemaičių pilies lokalizaciją Vilkų Lauko piliakalniuose prie Jūros upės. Greta esminio Gintauto Zabelos argumento, besiremiančio tinkamos vienalaikių piliakalnių poros identifikavimu, galima nurodyti iki šiol neįvertintą istorinę tradiciją apie Barkaus Jurbarko pilies įkūrimą prie Jūros upės, kurią pateikia žinoma XVI a. Lietuvos metraščių legenda.

2. Labiausiai tikėtina Durbės mūšį sieti su Durbės upe Latvijos Kurše. Tačiau konkreti jo lokalizacija ties pietine Durbės ežero pakrante ir XIV a. Durbės piliaviete atmetina kaip nepagrįsta. Durbės mūšio laukas ieškotinas ties Durbės upe į šiaurę nuo Durbės ežero, tačiau atokiau nuo jo – labiausiai tikėtina zona tarp Dunalkos ir Dzintarės piliakalnių. Papildomu orientyru galėtų būti vietos, kuriose senkeliai kerta Durbės upę. Vykdam tolesnius tyrimus, ypač archeologinius, neverta atmesti ir alternatyvių Durbės mūšio lokalizavimo galimybių, ypač ties Durbinio upeliu prie Telšių.

Gauta 2025 09 12
Priimta 2025 09 20

Šaltiniai ir literatūra

- [1] ALMONAITIS, Vytenis. *Karšuvos žemė XIII–XIV amžiuje: praeitis ir paveldas*: mokslo studija. Kaunas: Keliautojo Žinynas, 2020. 143 p.
- [2] ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*: mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: Keliautojo Žinynas, 2013. 255 p.
- [3] ARNDT, Johann Gottfried. *Der Liefländischen Chronik Andrer Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern, welche die alte Geschichte des Ordens und der benachbarten Völker erleutert*. Halle, 1753. 364 p.
- [4] BARANAUSKAS, Tomas. Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje. *Lituanistica*, 2020, t. 66, Nr. 3 (121), p. 157–188.
- [5] BARANAUSKIENĖ, Inga. *Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai: A. Baltmiškio firma „Spaudos lankas“, 2010. 36 p.
- [6] BATŪRA, Romas. Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu (XIII a. pabaiga – XV a. pirmasis ketvirtis). *Veliuona*. Vyr. red. V. Girininkienė. Vilnius: Versmė, 2001, p. 78–111.
- [7] BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Palemono mazgas: Palemono legendos periferinis turinys: religinė istorinė studija*. Vilnius: Sapnų sala, 2003. 110 p.
- [8] BIELENSTEIN, August. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert: ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1892, XVI. 548 p.
- [9] BONNELL, Ernst. *Russisch-Liwländische Chronographie von der Mitte des Neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410*. St. Petersburg, 1862, 227. 291 p.
- [10] Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussie, herausgegeben von Max Toeppen. *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 1. Leipzig, 1861, p. 272–290.

- [11] CAUNE, Andris; OSE, Ieva. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004. 590 p. (Latvijas viduslaiku pilis; 4).
- [12] DAVID, Lucas. *Preussische Chronik, nach der Handschrift des Verfassers mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen*. Hrsg. von Ernst Henning. Bd. 4. Königsberg: In der Hartungschen Hofbuchdruckerei, 1813, VI. 138 p.
- [13] Ditleb's von Alnpeke Livländische Reimchronik. Nach dem Bergmannsche Drucke mit den Ergänzungen und den abweichenden Lesearten der Heidelberger Handschrift neu bearbeitet und herausgegeben [von C. E. Napiersky und Th. Kallmeyer]. *Scriptores rerum Livonicarum*. Riga, Leipzig, 1853, Bd. 1, p. 491–783.
- [14] DLUGOSSI, Ioannis. *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Varsaviae: Państw. Wydaw. Naukowe, 1975, Liber 7–8. 431 p.
- [15] DUSBURG, Petri de. *Chronica terrae Prussiae*. Hrsg. von Max Toeppen. *Scriptores Rerum Prussiarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, p. 21–269.
- [16] DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika*. Parengė R. Batūra, vertė L. Valkūnas. Vilnius, 1985.
- [17] ELERTAS, Dainius. Du prūsai ir švedas – žinios apie Durbės mūšio dalyvius. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, 2011, t. 22: 1260 metų Durbės mūšis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai, p. 39–57.
- [18] ELERTAS, Dainius; MILTAKIS, Egidijus. Svarbiausi Durbės mūšio šaltiniai. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, 2011, t. 22: 1260 metų Durbės mūšis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai, p. 129–154.
- [19] FABRICII, Dionysii. *Livonicae historiae compendiosa series...*, curante Gustavo Bergmann. *Scriptores rerum Livonicarum*. Riga und Leipzig, 1848, Bd. 2, p. 427–510.
- [20] GADEBUSCH, Friedrich Konrad. *Livländische Jahrbücher*. T. 1, Abschnitt 1. Riga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1780. 528 p.
- [21] GUDAVIČIUS, Edvardas. Dėl šv. Jurgio pilies. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 15, p. 9–16.
- [22] GUDAVIČIUS, Edvardas. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius: Mokslas, 1989. 190 p.
- [23] GUDMANTAS, Kęstutis. Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė. *Darbai ir dienos*, 2005, t. 44, p. 105–124.
- [24] HÖHLBAUM, Konstantin. *Beiträge zur Quellenkunde Alt-Livlands*. Dorpat: Druck von Heinr. Laakmann, 1873. 61 p.
- [25] HĪARN, Thomas. *Ehst-, Liv- und Lettländische Geschichte: nach der Originalhandschrift herausgegeben*. T. 1. Mitau: Bey Johann Magnus Wehrt., 1794. 261 p.
- [26] IVINSKIS, Zenonas. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Žemaičių karai su vokiečiais 1256–1270 m. laikotarpyje*. Kaunas, 1937. 114 p. (išspausdinta iš Karo Archyvo VIII ir IX tomų).
- [27] IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. III: *Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII–XV amž.* Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1989. 586 p.
- [28] JEROSCHIN, Nicolaus von. Di Kronike von Pruzinlant. Hrsg. von Ernst Strehle. *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, p. 303–624.
- [29] KALLMEYER, Theodor. *Die Begründung deutscher Herrschaft und christlichen Glaubens in Kurland während des dreizehnten Jahrhunderts*. Riga: Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1859. 108 p.
- [30] KELCH, Christian. *Liefländische Historia, oder Kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lettlandes...* Revall, 1695. 639 p.
- [31] KENSTAVIČIUS, Leonas. Lietuvių laimėjimas prie Durbės. *Židinys*, 1934, t. 19, Nr. 3, p. 393–395.
- [32] KIENITZ, Oskar. *Vierundzwanzig Bücher der Geschichte Livlands aus den Quellen dargestellt*. Bd. 2. Riga: Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1849, 157. XVI p.

- [33] KLIMEK, Robert. W poszukiwaniu zamku Georgenburg (1259). *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 2011, Nr. 4 (274), s. 669–678.
- [34] *Kuršo aktai = Acta curoniae*. Parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys: Pasvalio krašto muziejus; Joniškis: Simkala, 2017. 163 p.
- [35] LATKOWSKI, Juliusz. *Mendog król Litewski*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1892. 154 p.
- [36] *Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis*: monografinis tyrimas ir kritinis leidimas. Parengė K. Gudmantas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024. 460 p.
- [37] *Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichniss und Glossar*. Hrsg. von Leo Meyer. Paderborn, 1876. 416 p.
- [38] MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė R. Jasas, mokslinis redaktorius K. Gudmantas. Vilnius: Vaga, 1999. 468 p.
- [39] NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. T. 4. Iš lenkų ir lotynų k. vertė I. Katilienė, O. Slavėnaitė. Vilnius: Mintis, 1997. 667 p. [I leid. lenkų k. 1838 m.].
- [40] NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Ikirikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1996. 138 p. (Acta historica universitatis Klaipedensis, t. 5).
- [41] PERLBACH, M. Deutsch-Ordens Necrologe. *Forschungen zur Deutschen Geschichte*. Göttingen, 1877, Bd. 17, p. 357–371.
- [42] RAKUTIS, Valdas. Durbės mūšis militariniu požiūriu. *1260-iejai: Durbės mūšio kontekstai*. Telšiai: Druka, 2016, p. 7–24.
- [43] RAULINAITIS, Zigmantas. Durbės mūšis 1260 m. liepos 13 dieną. *Karys*, 1960, Nr. 9, p. 266–280; Nr. 10, p. 299–315.
- [44] RAULINAITIS, Zigmantas. *Durbės mūšis 1260 m. liepos 13 dieną*. Brooklyn (N.Y.): Karys, 1961, 96 p. (Lietuvos karinės istorijos raštai, Nr. 1). Atsp. iš „Kario“, 1960, Nr. 9–10.
- [45] RAULINAITIS, Zigmantas. *Lietuvos raiteliai*. Trečioji knyga: *Karaliaus karai (XIII amžiaus vidurys, Mindaugo laikai)*. Brooklyn (N.Y.): Karys, 1990. 326 p.
- [46] RÜSSOW, Balthasar. *Chronica der Provintz Lyfflandt...* Rostock, 1578. 203 lap.
- [47] RUSSOW, Balthasar. *Chronica der Provintz Lyfflandt... Scriptores Rerum Livonicarum: Sammlung Der Wichtigsten Chroniken Und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurland*. Riga und Leipzig, 1848, Bd. 2, p. 1–194.
- [48] SALYS, Antanas. *Die žemaitischen Mundarten: Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*. Kaunas, 1930.
- [49] SCHURZFLEISCHII, Heinrici Leonardi. *Historia Ensiferorum, Ordinis Tevtonici Livonorvm*. Vitembergae: Sumptibus I. G. Meyeri et G. Zimmermanni; Ex Officina Christiani Gerdessii, 1701. 352, 80 p.
- [50] SCHÜTZ, Caspar. *Historia Rerum Prvssicarvm, Das ist, Warhaffte vnd eigentliche Beschreibung der Lande Preussen, jrer gelegenheit, namen vnd teilunge, von den eltesten Königen an..., Darinnen auch Die Ankunfft vnd erbawung der Königlichen Stad Dantzig...*, zu Zerbst, 1592.
- [51] SKIRMUNT, Konstancya. *Nad Niennem i nad Bałtykiem. Zeszyt III: Mindog Król Litwy*. Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1909. 190 p.
- [52] STEPIŅŠ, Pēteris. *Durbes Kauja*. Riga: Zvaigzne, 1967. 32 p.
- [53] STRIJKOVSKIS, Motiejus. *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika*. T. 1 (I–XI knygos). Iš lenkų, lotynų, rusėnų kalbų vertė ir parengė E. Patiejūnienė, K. Gudmantas ir kt. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024. 485 p.

- [54] STRYJKOWSKI, Maciej. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*. T. 1. Wyd. nowe. Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, 1846. 392 p.
- [55] STRYJKOWSKI, Maciej. *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzemie pilnego doświadczenia*. Oprac. J. Radziszewska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978. 762 p.
- [56] ŠLIŪPAS, Jonas. Dēl 1260 metų mūšio pas Durba. *Lietuvos aidas*, 1930 07 04, Nr. 149 (930), p. 2–3.
- [57] ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. T. 2. Plymouth, PA: „Vienybė lietuvninkų“, 1905. 563 p.
- [58] URBAN, William. Locating the Castle of St. George in Karsova (1259–1260). *Lituanus*, Spring 1983, Vol. 29, No. 1, p. 5–19.
- [59] VAITKEVIČIUS, Vyktintas; ZABIELA, Gintautas. Archeologijos paminklų žvalgymas Žemaitijoje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 487–497.
- [60] VENCLOVAS, Motiejus. *Mindaugis, didysis Lietuvos kunigaikštis ir karalius: trumpas aprašymas jo gyvenimo ir darbų*. Parašė Mykolaitis. Tilžėje, 1899. 58 p.
- [61] VOIGT, Johannes. *Geschichte Preußens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Band 3: Die Zeit vom Frieden 1249 bis zur Unterwerfung der Preußen 1283. Königsberg: im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1828, XV, [1]. 628 p.
- [62] ZABIELA, Gintautas. Žemaitijos piliakalniai XIII amžiuje. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, 2011, t. 22: 1260 metų Durbės mūšis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai, p. 26–38.
- [63] ZABIELA, Gintautas. Pirmoji Georgenburgo pilis. *Lietuvos pilys*, 2020, t. 7, p. 18–27.
- [64] ZAJĄCZKOWSKI, Stanisław. *Studia nad dziejami Żmudzki wieku XIII*. We Lwowie: Nakładem Towarzystwa Naukowego, 1925. 111 p., 1 zemėl. lap.
- [65] ŽADEIKIS, Pr. Istorinis Žemaičių mūšis su kryžiuoiais prie Durbės. *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 28, p. 671–673.
- [66] *Миндаў, кароль Літвіі, у дакумэнтах і сьведчаньнях = Mindowe, rex Lithowiae, in litteris et testimoniis*. Уклад. Алесь Жлутка. Мінск: Тэхналогія, 2005. 135 с.
- [67] СПИРОГИС, Иван Яковлевич. *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия, составленный по 40 актовым книгам российского земского суда*. Вильна: тип. И. Я. Яловцера, 1888, XX. 363 с.

TOMAS BARANAUSKAS

The Problems of the Geography of the Battle of Durbe

Summary

Fought on 13 July 1260, the Battle of Durbe marked a significant victory for the Samogitians against the Teutonic Order, leading to political shifts that included revolts among the Curonians and Prussians and a change in King Mindaugas's policies. The article examines the geographical challenges surrounding the Battle of Durbe (1260), focusing on the localisation of Georgenburg Castle and the battlefield itself. It reevaluates two traditionally accepted locations: Georgenburg Castle, long associated with Jurbarkas on the Nemunas River, and the battlefield, commonly placed near the modern town of Durbe by Lake Durbe in Courland (modern Latvia).

These assumptions are deemed poorly substantiated and are challenged through a detailed analysis of primary sources and historiographical debates.

The article traces the historiographical tradition of identifying Georgenburg with Jurbarkas, a view dominant from the nineteenth century until the 1980s. This identification, which is supported by scholars like Max Toeppen and Zenonas Ivinskis, is questioned due to the inconsistencies in primary sources and strategic considerations. The castle, built in 1259 in Karšuva (Samogitia) on 'St George's Hill' by Livonian Master Burchard von Hornhausen, is described in sources like Peter Dusburg's chronicle and the Livonian Rhymed Chronicle. Critics, including William Urban (1983) and Alvydas Nikžentaitis (1996), argue that the location of Jurbarkas on the Nemunas, far from the battle site (150–200 km), is logistically implausible for the Teutonic campaign. Urban suggests a location closer to Klaipėda, possibly near the Venta or the Akmena rivers, to align with the Order's goal of securing connections between Prussia and Livonia. Alvydas Nikžentaitis further disputes the identification of Jurbarkas, noting that later fourteenth-century Georgenburg castles (e.g., near Veliuona) indicate the reuse of the name, thus undermining the continuity with the 1259 castle. Gintautas Zabiela (1997) proposes Vilky Laukas, near the Jūra River, as a more likely site, identifying two contemporaneous hillforts (Kūplė and Veringa) as the Teutonic and Samogitian castles, respectively. This hypothesis may be supported by a legend from the sixteenth-century Lithuanian chronicle linking a 'Jurbarkas' founded by Barkus (possibly derived from Burchard) to the Jūra River, aligning with Vilky Laukas rather than the Nemunas.

The traditional localisation of the Battle of Durbe near Lake Durbe, close to the modern town and a fourteenth-century Teutonic castle, is also scrutinised. Primary sources, including the Livonian Rhymed Chronicle and Peter Dusburg's chronicle, consistently describe the battle as occurring 'in a field by the Durbe River' in Courland, with no mention of a lake or a castle. The article critiques the historiographical shift, starting with Oskar Kienitz (1849), toward associating the battle with Lake Durbe, an assumption perpetuated by scholars like Juliusz Latkowski and Zenonas Ivinskis. Reinforced by Pēteris Stepiņš's archaeological work at the Āri burial ground near Durbe in the 1960s, this view lacks evidence linking the site to the battle. The absence of Lake Durbe in sources suggests that the battle occurred further north along the Durbe River, possibly near such settlements as Dunalka, where a hillfort (Elkakalns) and a road crossing the river make it a plausible location. Alternative sites, such as the Darba (or Durba) River near Darbēnai (proposed by Jonas Šliūpas) or the Durbinis stream near Telšiai, are considered but deemed less likely due to naming discrepancies or the minor significance of these waterways. The proximity of the post-battle events like the Curonian revolt, the first Lithuanian garrison in Dzintare Castle, and the massacre at Vartaja (twelve days later) may indirectly support a location along the Durbe River.

It may thus be concluded that the traditional identifications of Georgenburg with Jurbarkas and of the Battle of Durbe with Lake Durbe are unsupported by primary sources and strategic logic. Georgenburg is most convincingly located at Vilky Laukas hillforts on the Jūra River, which is supported by both archaeological evidence and historical traditions. The Battle of Durbe likely occurred along the Durbe River, north of Lake Durbe. While alternative locations like the Durbinis stream are considered, the Durbe River remains the most credible geographical marker.

Keywords: Battle of Durbe, Georgenburg, Teutonic Order, Samogitia, Karšuva